

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 342.722

DOI: 10.36550/2522-9230-2022-12-14-18

Мілова Тетяна Миколаївна,кандидат юридичних наук, доцент, доцент
кафедри права та правоохоронної діяльностіЦентральноукраїнського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка

e-mail: tmilovanik@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-1480-6772>**КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ПРИНЦИПУ РІВНОСТІ ЯК
ГАРАНТІЇ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ**

Стаття присвячена висвітленню поняття та змісту конституційного принципу рівності як гарантії реалізації прав та свобод людини і громадянина в Україні. Проаналізовано різні підходи вчених щодо визначення поняття та структури даного принципу. Висвітлено такі дефініції як „рівність”, „рівноправність” чи „рівноправ’я”, їх зміст, взаємозв’язок та значення. Розглянуто означені поняття з точки зору конституційного права, зокрема: рівність передбачає однакове юридичне становище людини і громадянина перед законом, іншими словами рівність усього спектру прав та обов’язків у всіх осіб, тоді як рівноправність означає виключно рівність лише прав і свобод людини. Підкреслюється, що принцип рівності по своєму змісту є ширшим поняттям, розкриваючи незаперечну єдність прав, свобод та обов’язків людини і громадянина.

Визначено, що конституційний принцип рівності належить до групи юридичних нормативно-правових гарантій прав та свобод людини і громадянина, зокрема, до так званих норм-принципів. Закріплення даного принципу в Конституції України спрямоване на забезпечення прав та свобод людини і громадянина шляхом гарантування для всіх осіб однакових можливостей для реалізації конституційних прав і свобод, а також забезпечення рівності всіх перед законом і судом.

Звернена особлива увага на забезпечення рівності конституційних прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. Актуалізується питання рівності залежно від регіональної належності поряд з расовою, національною, релігійними переконаннями, інвалідністю та за іншими ознакам. Під регіональною належністю розуміється належність особи за народженням чи проживанням до регіону – частини території України або території компактного розселення українців за межами території України, – що відрізняється від інших територій за низкою історичних, географічних, мовних та інших ознак. Охарактеризовано особливості гендерної рівності.

Розкрито деякі аспекти забезпечення принципу рівності у реалізації окремих прав та свобод людини і громадянина в Україні.

Ключові слова: рівність, принцип рівності, права та свободи людини і громадянина, гарантії прав та свобод, нормативно-правові гарантії прав та свобод, регіональна належність, гендерна рівність.

**Milova T. CONSTITUTIONAL AND LEGAL ASPECT OF THE PRINCIPLE OF EQUALITY AS
GUARANTEES OF THE RIGHTS AND FREEDOMS OF MAN AND CITIZEN IN UKRAINE**

The article is devoted to the coverage of the concept and content of the constitutional principle of equality as a guarantee of the realization of human and civil rights and freedoms in Ukraine. Different approaches of scientists to the definition of the concept and structure of this principle are analyzed. Definitions such as "equality", "equality" or "equality", their content, relationship and meaning are highlighted. These concepts are considered from the point of view of constitutional law, in particular: equality implies equal legal status of man and citizen before the law, in other words equality of the whole spectrum of rights and responsibilities of all persons, while equality means only equality of human rights and freedoms. It is emphasized that the principle of equality in its content is a broader concept, revealing the indisputable unity of rights, freedoms and responsibilities of man and citizen.

It is determined that the constitutional principle of equality belongs to the group of legal normative-legal guarantees of human and civil rights and freedoms, in particular, to the so-called norms-principles. The enshrinement of this principle in the Constitution of Ukraine is aimed at ensuring the rights and freedoms of man and citizen by guaranteeing equal opportunities for all persons to exercise their constitutional rights and freedoms, as well as ensuring equality before the law and the courts.

Particular attention was paid to ensuring the equality of constitutional rights and freedoms of internally displaced persons. The issue of equality depending on regional affiliation is raised, along with racial, national, religious beliefs, disability and other grounds. Regional affiliation means the affiliation of a person by birth or residence to a region - part of the territory of Ukraine or the territory of compact settlement of Ukrainians outside the territory of Ukraine - which differs from other territories in a number of historical, geographical, linguistic and other features. Features of gender equality are described.

Some aspects of ensuring the principle of equality in the realization of certain human and civil rights and freedoms in Ukraine are revealed.

Key words: equality, principle of equality, rights and freedoms of man and citizen, guarantees of rights and freedoms, normative-legal guarantees of rights and freedoms, regional affiliation, gender equality.

Постановка проблеми. Гарантування та забезпечення основних прав і свобод людини і громадянина є одним із головних ціннісних орієнтирів у формуванні розвиненої демократичної, правової та соціальної держави. За Конституцією України саме права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Дієві юридичні механізми, які дозволяють окремим особам, різним соціальним групам, громадянському суспільству загалом повною мірою реалізувати свої конституційні права і свободи тривалий час залишаються однією з найактуальніших проблем у вітчизняній юридичній науці.

В умовах триваючого процесу узгодження норм міжнародного та національного права важливого значення набувають основоположні принципи права, які у той же час виступають нормативно-правовими гарантіями реалізації конституційних прав та свобод людини і громадянина. Фундаментальну роль серед юридичних норм-принципів займає принцип рівності, що дозволяє з точки зору права урівноважити можливості людини та визначає сутність і спрямованість правового регулювання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми юридичних гарантій прав та свобод людини і громадянина були предметом дослідження такими вченими, як: С. С. Алексєєв, В. Д. Бабкін, М. В. Баглай, Б. С. Ебзєєв, Л. І. Глухарєва, С. Д. Гусарєв, Т. М. Заворотченко, М. І. Козюбра, А. М. Колодій, В. М. Кудрявцев, С. Л. Лисєнков, Н. М. Онїщенко, М. П. Орзіх, В. Ф. Погорілко, П. М. Рабінович, О. Ф. Фрицький, Ю. С. Шемшученко та ін.

Висвітленню принципу рівності як основоположного принципу права присвячені роботи С. Б. Боднара, О. Васильченко, Г. Кельзєна, Д. Ллойда, С. П. Погребняка, І. К. Полховської, Дж. Ролза, Т. І. Фулей та ін. Однак, розгляд питання щодо принципу рівності саме як гарантії конституційних прав та свобод людини і громадянина на вітчизняному рівні потребує детального вивчення з урахуванням нових викликів сучасності.

Мета статті полягає у проведенні аналізу наукових праць та чинного законодавства щодо місця і ролі конституційного принципу рівності як нормативно-правової гарантії у реалізації прав та свобод людини і громадянина в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. У вітчизняній та зарубіжній юридичній літературі при характеристиці означеного принципу використовуються такі дефініції як „рівність”, „рівноправність” чи „рівноправ’я”. У цьому аспекті, слушною є точка зору І. К. Полховської про те, що поняття „рівність” і „рівноправність” не тотожні, але тісно взаємопов’язані категорії. Рівність – надзвичайно складне та багатоаспектне явище, яке можна розглядати у правовому, економічному, політичному, філософському та інших аспектах. Рівність є ширшим поняттям за рівноправність й включає останню [1, с. 8-9].

Розглядаючи означені поняття з точки зору конституційного права, видається доцільним звести їх до наступних значень: рівність передбачає однакове юридичне становище людини і громадянина перед законом, іншими словами рівність усього спектру прав та обов’язків у всіх осіб, тоді як рівноправність означає виключно рівність лише прав і свобод людини. Отже, принцип рівності по своєму змісту є ширшим поняттям, розкриваючи незаперечну єдність прав, свобод та обов’язків людини і громадянина. В сучасній конституційно-правовій літературі часто-густо ці поняття використовуються як синоніми [2, с. 461]. Такий підхід може мати місце, проте він не є виправданим при застосуванні поняття „рівноправності” чи „рівноправ’я” при фактичному аналізі конституційного принципу рівності, оскільки тоді зміст поняття буде ширшим за форму його вираження.

Відповідно до ст. 21 та ст. 24 Конституції України, принцип рівності означає, що усі люди є вільні і рівні у своїй гідності і правах, громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Проголошується також рівність прав жінки і чоловіка, так звана гендерна рівність. Особливою конституційною нормою проголошується рівність дітей у своїх правах незалежно від походження, а також від народження у шлюбі чи поза ним (ст. 52 Конституції) [3].

Починаючи з 2014 року в Україні актуальним постало питання забезпечення рівності конституційних прав і свобод внутрішньо переміщених осіб з Автономної Республіки Крим, Донецької та Луганської областей, а на сьогоднішній день перелік таких областей нажаль значно розширився. Ключові аспекти забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб врегульовує Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», прийнятий у жовтні 2014 року [4], останні змін до якого були внесені у квітні-травні 2022 року.

Крім того, останнім часом в чинному законодавстві поняття порушення рівноправності стало розглядатися також залежно від регіональної належності (ст. 161 КК України). Так, з вторгненням Російської Федерації на територію України 24 лютого 2022 року було внесено ряд змін до чинного законодавства України, зокрема до Кримінального кодексу України (далі – КК України). Посилено кримінальну відповідальність за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції, в межах чого встановлено зміни до ст. 161 КК України, де передбачена відповідальність за порушення рівноправності громадян залежно від регіональної належності поряд з расовою, національною, релігійними переконаннями, інвалідністю та за іншими ознакам. У цій кримінально-правовій нормі під регіональною належністю

розуміється належність особи за народженням чи проживанням до регіону – частини території України або території компактного розселення українців за межами території України, – що відрізняється від інших територій за низкою історичних, географічних, мовних та інших ознак [5].

Варто зазначити, що конституційний принцип рівності належить до групи юридичних нормативно-правових гарантій прав та свобод людини і громадянина, зокрема, до так званих норм-принципів. Норми-принципи – це незаперечні вимоги загального характеру, керівні засади (ідеї), що прямо закріплені в Конституції України та іншими законами, які зумовлюються об'єктивними закономірностями існування і розвитку особистості в суспільстві з метою забезпечення прав і свобод людини і громадянина [6, с. 64].

Отже, закріплення даного принципу в Основному Законі України спрямоване на забезпечення прав та свобод людини і громадянина шляхом гарантування для всіх осіб однакових можливостей для реалізації конституційних прав і свобод, а також забезпечення рівності всіх перед законом і судом.

Принцип рівності, як слушно зауважує О. Васильченко, визначає режим взаємовідносин людини та громадянина з державою та суспільством, встановлює рівність прав та свобод людини і громадянина, а також рівність усіх перед законом, унеможливаючи будь-які привілеї для одних громадян чи обмеження у правах для інших та не допускаючи преференцій у сфері прав і свобод людини та громадянина для будь-яких груп чи соціальних категорій населення [7, с.52].

Досить вдалою, на нашу думку, є конструкція принципу рівності в сучасному праві. Вона описується за допомогою формули «диференційована рівність з можливістю позитивних дій» і виходить з того, що всі, хто знаходиться в однаковому становищі, мають рівні права, свободи та обов'язки й є рівними перед законом і судом; але права, свободи та обов'язки є різними, коли право враховує розумні й об'єктивні відмінності між особами або створює тимчасові сприятливі умови для певної категорії осіб з метою компенсації існуючої фактичної нерівності [8, с. 8]. Це так звана «формальна» або нормативно-правова рівність. Практична ж реалізація рівності можливостей, як вказує С. Б. Боднар, можлива через створення двох систем: 1) винятків із загального режиму правового регулювання для окремих учасників суспільних відносин; 2) організаційних засобів, необхідних для реалізації прав та обов'язків суб'єктів правовідносин [9, с. 10].

Незаперечним є той факт, що нормативно-правова гарантія рівності надає однакові можливості всім, проте вона сама по собі не здатна забезпечити рівність фактичну, яка залежить від великої кількості чинників – політичних, економічних, соціальних, духовних, безпекових тощо.

Проголосивши фундаментальний принцип рівності, задекларувавши його в Конституції, держава тим самим взяла на себе обов'язок спрямовувати свою діяльність на забезпечення конституційних прав і свобод людини і громадянина, створивши для цього рівні можливості.

Одним з найважливіших вимірів рівності у вітчизняному суспільстві, поряд з нормативно-правовою рівністю набуває так звана «економічна рівність», тобто хоча б відносна рівність матеріальних благ в умовах існування [10, с. 48]. Для демократичного суспільства реалізація людиною своїх прав та свобод на основі принципу рівності в умовах певної економічної (соціальної) нерівності є цілком нормальним явищем. Інша справа, коли соціальна напруга у суспільстві велика, економічна нерівність стає суттєвою та має тенденцію до постійного зростання. Така ситуація свідчить про те, що принцип рівності у більшості випадків носить виключно декларативний характер. Таким чином, стан економічної рівності громадян може бути показником якості та системності чинного законодавства у сфері прав людини, а також свідчити про ефективність реалізації прав та свобод людини і громадянина в країні.

На сьогоднішній день в умовах глобалізації активно посилюється матеріальна нерівність, при цьому можливість особи реалізувати свої права досить часто залежить від матеріальних чинників. Слід погодитися з думкою М. М. Марченко щодо того, що глобалізація не вирішує проблему соціальної і, тим паче, матеріальної рівності людей. Навіть більше того – глобалізація породжує крайнощі у сфері матеріальної нерівності [11, с. 365]. В таких умовах національній державі важливо забезпечити не лише юридичні гарантії рівності, але й необхідно зробити суттєві зусилля у матеріальній сфері. Це, зокрема, реальне забезпечення громадянам прожиткового мінімуму; розвиток соціального забезпечення; забезпечення безоплатної (але ефективною та сучасною) медичної допомоги у державних і комунальних закладах охорони здоров'я; безпека для життя і здоров'я довілля тощо.

Як бачимо, найбільш гостро проблеми реалізації конституційного принципу рівності проявляються у забезпеченні соціальних та економічних прав та свобод людини і громадянина. Причому, закріплення окремих конституційних положень у цій сфері відрізняються не тільки декларативністю, а й нерідко змістовою недостатністю. Наприклад, ст. 48 Конституції України зазначає, що кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло. У той самий час, коли ст. 11 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права закріплює не лише визнання права кожного на достатній життєвий рівень, але й «на неухильне поліпшення умов життя» [12]. Отже, на міжнародному рівні йдеться не лише про декларування права, але й про вказівку на його гарантування.

Як точно зауважує Т. Шаповал, що відсутність або неналежне оформлення конституційних гарантій прав (зокрема соціально-економічних) могло бути частково «компенсоване» у спеціальних законах, присвячених реалізації цих прав, але й вони характеризуються декларативністю та недостатністю. До того ж, забезпечення таких прав часто-густо знаходиться поза необхідною «матеріальною участю» з боку держави, і влада сприймає їх з позиції досить умовно обґрунтованої доцільності [13, с. 55].

Головне завдання політики правової та соціальної держави передбачає реальне зменшення впливу тих чи інших обставин на існуючу нерівність, створення умов, за яких є можливим вільний та всебічний розвиток кожної людини.

Спираючись на положення Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 року до сутності принципу рівності як гарантії прав та свобод особи слід також віднести:

- заборону встановлювати різницю у правах людини на основі економічного, політичного або міжнародного статусу країни чи території, до якої людина належить, незалежно від того, чи є ця територія незалежною, підопічною, несамоврядованою або як-небудь інакше обмеженою у своєму суверенітеті; (ч. 2 ст. 2);

- вимогу забезпечення рівного захисту від будь-якої дискримінації, від якого б то не було підбурювання до такої дискримінації (ст. 7);

- забезпечення ефективного поновлення особи у правах компетентними національними судами в разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом (ст. 8);

- гарантування людині на основі повної рівності того, щоб її справа була розглянута прилюдно і з додержанням усіх вимог справедливості незалежним і безстороннім судом (ст. 10) [14].

Окремою складовою конституційного принципу рівності є рівність прав жінки і чоловіка. Конституція України надає рівні умови для розвитку кожної особистості, можливості застосування нею своїх здібностей у всіх сферах на власну користь. Рівність прав жінки і чоловіка, тобто гендерна рівність, забезпечується наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї тощо. Гендерна рівність одночасно включає три компоненти: рівність прав, рівність можливостей та рівність результатів [15, с. 379-380]. На досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства направлений Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Цим законом запроваджується обов'язкове здійснення гендерно-правової експертизи чинного законодавства та проектів нормативно-правових актів. Важливим у цьому аспекті безперечно є необхідність у використанні авторитетних наукових досліджень провідних юристів-теоретиків і практиків, що, на превеликий жаль, на практиці застосовується дуже рідко.

Попри нормативне закріплення рівності прав жінок та чоловіків в українському суспільстві зберігаються прояви прямої та непрямой дискримінації жінок, на що не раз вказував Комітет ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок. Це стосується рівня оплати праці у галузях, де домінує праця жінок, високого рівня безробіття, особливо серед жінок старшого віку, проявів домашнього насильства, випадків торгівлі жінками, диспропорції участі жінок в органах державної влади та місцевого самоврядування на керівних посадах. Останніми роками науковці акцентують увагу й на проблемі захисту прав чоловіків, зокрема, це пов'язано з суттєвим зниженням середньої тривалості життя чоловіків, втрата репродуктивного здоров'я, складність у адаптації до соціального життя в умовах кризових явищ, частими є випадки трудового каліцтва серед чоловіків тощо. Означені проблеми у сфері гендерної рівності як складової загального принципу рівності потребують свого практичного вирішення на державному рівні.

Висновки. Конституційне закріплення принципу рівності у вітчизняному законодавстві з точки зору міжнародної практики такого закріплення є цілком достатнім, норми чинного законодавства України відповідають нормам міжнародного права. Однак, як доводить практика, у якості виключно юридичної гарантії принцип рівності навряд чи зможе повною мірою забезпечити рівність прав і свобод людини і громадянина у реальному житті. Нормативному закріпленню змісту даного принципу при реалізації більшості прав та свобод (соціальних, економічних, культурних та ін.) притаманна значна кількість оціночних категорій, що дає широкі можливості для довільного їх тлумачення державою. Така ситуація сама по собі побічно сприяє проявам різного роду дискримінаціям. Очевидно, що для ефективного гарантування рівних можливостей людини та громадянина в Україні крім юридичних гарантій, потрібні також сприятливі умови у вигляді безпекових, економічних, політичних, духовних гарантій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Полховська І. К. Конституційний принцип рівності людини і громадянина в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук : 12.00.02. Харків, 2007. 18 с.
2. Шляхтун П. П. Конституційне право: словник термінів. Київ: Либідь, 2005. 568 с.
3. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
4. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 р. №1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>
5. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
6. Заворотченко Т. М. Конституційно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2002. 222 с.
7. Васильченко О. Сучасний зміст конституційного принципу рівності прав і свобод людини та громадянина. *Право України*. 2017. №7. С.47-55.
8. Погребняк С. П. Основоположні принципи права : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. докт. юрид. наук : спец. 12.00.01. Харків, 2009. 37 с.

9. Боднар С. Б. Рівність як категорія філософії права : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.12. Львів, 2010. 23 с.
10. Оніщенко Н. Захист прав і свобод людини в Україні. *Право України*. 2009. №4. С. 47–54.
11. Марченко М. Н. Государство и право в условиях глобализации. Москва : Проспект, 2009. 400 с.
12. Міжнародний Пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р.. Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи / [упоряд. Ю. К. Качуренко]. Київ : Наукова думка, 1992. С. 24-36.
13. Шаповал Т. Основні права і свободи в механізмі конституційного регулювання. *Юридична Україна*. 2010. №10. С. 53–57.
14. Загальна Декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи / [упоряд. Ю. К. Качуренко]. Київ : Наукова думка, 1992. С. 18-24.
15. Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні : Монографія / за ред. Н. М. Оніщенко, О. В. Зайчука. Київ : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2007. 424 с.

REFERENCES:

1. Polkhovska, I. K. (2007). Konstytutsiyni pryntsyyp rivnosti liudyny i hromadianyna v Ukraini. [Constitutional principle of equality of man and citizen in Ukraine]. avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stup. kand. yuryd. nauk : 12.00.02.18. [in Ukrainian].
2. Shliakhtun, P. P. (2005). Konstytutsiine pravo: slovnyk terminiv. [Constitutional law: a dictionary of terms]. 568. [in Ukrainian].
3. Konstytutsiia Ukrainy. (1996, June 28). [Constitution of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> [in Ukrainian].
4. Pro zabezpechennia prav i svobod vnutrishno peremishchenykh osib. (2014, October 20). [On ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons]. Zakon Ukrainy №1706-VII. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> [in Ukrainian].
5. Kryminalnyi kodeks Ukrainy. (2001, April 5). [Criminal codex of Ukraine]. № 2341-III. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> [in Ukrainian].
6. Zavorotchenko T. M. (2002). Konstytutsiino-pravovi harantii prav i svobod liudyny i hromadianyna v Ukraini. [Constitutional and legal guarantees of human and civil rights and freedoms in Ukraine]. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.02. Kyiv. 222. [in Ukrainian].
7. Vasylychenko, O. (2017). Suchasnyi zmist konstytutsiinoho pryntsyypu rivnosti prav i svobod liudyny ta hromadianyna. [The modern content of the constitutional principle of equality of rights and freedoms of man and citizen]. *Pravo Ukrainy*. №7. 47-55. [in Ukrainian].
8. Pohrebniak, S. P. (2009). Osnovopolozhni pryntsyypy prava. [Fundamental principles of law]. avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stup. dokt. yuryd. nauk : spets. 12.00.01. 37. [in Ukrainian].
9. Bodnar, S. B. (2010). Rivnist yak katehoriia filosofii prava. [Equality as a category of philosophy of law]. avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stup. kand. yuryd. nauk : spets. 12.00.12. 23. [in Ukrainian].
10. Onishchenko, N. (2009). Zakhyst prav i svobod liudyny v Ukraini. [Protection of human rights and freedoms in Ukraine]. *Pravo Ukrainy*. №4. 47–54. [in Ukrainian].
11. Marchenko, M. N. (2009). Gosudarstvo i pravo v usloviyah globalizatsii. [State and law in the context of globalization]. 400. [in Russian].
12. Kachurenko, Yu. K. (1992). Mizhnarodnyi Pakt pro ekonomichni, sotsialni i kulturni prava vid 16 hrudnia 1966 r. [International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights of 16 December 1966]. *Prava liudyny. Mizhnarodni dohovory Ukrainy, deklaratsii, dokumenty*. 24 – 36 [in Ukrainian].
13. Shapoval, T. (2010). Osnovni prava i svobody v mekhanizmi konstytutsiinoho rehuliuвання. [Fundamental rights and freedoms in the mechanism of constitutional regulation]. *Yurydychna Ukraina*. №10. 53–57. [in Ukrainian].
14. Kachurenko, Yu. K. (1992). Zahalna Deklaratsiia prav liudyny vid 10 hrudnia 1948 r. [Universal Declaration of Human Rights of December 10, 1948]. *Prava liudyny. Mizhnarodni dohovory Ukrainy, deklaratsii, dokumenty*. 18-24. [in Ukrainian].
15. Onishchenko, N.M., Zaichuk, O.V. (2007). Problemy realizatsii prav i svobod liudyny ta hromadianyna v Ukraini. [Problems of realization of human and civil rights and freedoms in Ukraine]. 424. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції: 19.04.2022